

Dr hab. Krzysztof Gąsior, prof. UJK
Katedra Psychologii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego
Kielce

Kielce, 15 lipiec 2021 r.

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ

Pani Agaty Borzyszkowskiej pod tytułem „Przebaczenie dyspozycyjne i wczesne nieadaptacyjne schematy a wybrane aspekty funkcjonowania w związkach intymnych kobiet pochodzących z rodzin z problemem alkoholowym”
napisanej pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty A. Basińskiej, prof. UKW

Problematyka podjęta w pracy jest ważna nie tylko ze względów teoretycznych ale i społecznych. Problemy zdrowotne osób, które doświadczyły w dzieciństwie szeregu traum i zaniedbań budzą wzrastające zainteresowanie nie tylko badaczy ale i praktyków. Tych ostatnich głównie ze względu na rozległość społeczną występowania tego zjawiska. Szczególnie dotyczy to kobiet, które wzrastały w rodzinach z problemem alkoholowym. To dość specyficzna grupa, która wg badań Felittiego i Andy narażona jest (w odróżnieniu do mężczyzn) na skumulowane i wielomodalne negatywne doświadczenia dzieciństwa zwiększające ryzyko wystąpienia w dorosłości zaburzeń zdrowia psychicznego oraz problemów w bliskich relacjach interpersonalnych. Mechanizmy związków między traumami dzieciństwa a ich negatywnymi następstwami nadal są słabo poznane.

Głównym celem pracy Pani Agaty Borzyszkowskiej było zbadanie związków między przebaczeniem dyspozycyjnym i wczesnymi nieadaptacyjnymi schematami a funkcjonowaniem w związkach intymnych u kobiet z rodzin z problemem alkoholowym. W modelu badawczym uwzględniono mediującą rolę traumy z okresu dzieciństwa w relacji opisanych wyżej zmiennych. Przedłożona praca ma charakter empiryczny i odnosi się do obszaru psychologii klinicznej, szczególnie zaś mieści się w problematyce pomocy psychologicznej, psychoterapii i counsellingu osobom z doświadczeniem dziecięcej traumy.

Praca składa się (poza wstępem i zakończeniem) z trzech części: teoretycznej, podstaw metodologicznych badań własnych oraz wyników badań własnych. Części te nie są konsekwentnie czyli numerycznie wyszczególnione, stąd czytelnik może się niekiedy pogubić. Jest to jednak drobny mankament, który w przypadku kierowania pracy do druku należy

usunąć. Pracę kończy zestaw cytowanej literatury, streszczenia oraz spis tabel i rycin. Struktura pracy jest więc typowa dla prac empirycznych.

Część teoretyczna rozprawy. Składa się ona z trzech dość obszernych rozdziałów. W pierwszym rozdziale Autorka przedstawia stan badań nad rodziną z problemem alkoholowym ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania osób dorosłych wywodzących się z takowych rodzin. Przegląd ten jest syntetyczny, niemniej kompletny oraz uwzględniający najnowsze badania w tym zakresie. Ze względu na ogromny wzrost społecznego zainteresowania problematyką dorosłych dzieci alkoholików sięga nie tylko do literatury naukowej, ale również psychoterapeutycznej i samopomocowej. Czytając tekst widać, że jest dobrze zorientowana w różnych źródłach badań i zainteresowań osobami z doświadczeniem traumy w rodzinie pochodzenia. Przegląd ten posiada jednak pewien brak. Otóż najnowsze propozycje dotyczące pierwotnych następstw związanych z traumami i negatywnymi doświadczeniami dzieciństwa sugerują wyodrębnienie wśród zaburzeń związanych ze stresem zaburzenia złożonego stresu pourazowego (CPTSD). Kategoria ta ma się znaleźć w najnowszej wersji ICD-11. Jest to zaburzenie, które oprócz typowych objawów PTSD miałoby się charakteryzować dodatkową grupą objawów związaną z dysregulacją Self, czyli dysregulacją afektu, negatywnym obrazem siebie oraz zakłóceniami w relacjach interpersonalnych. Rozdział pierwszy kończy wyczerpujące (jak na objętość pracy) omówienie trudności w funkcjonowaniu w związkach intymnych osób, zwłaszcza kobiet wywodzących się z rodzin z problemem alkoholowym.

W drugim rozdziale Autorka skupia się na problematyce przebaczenia. Ukazuje nie tylko różne sposoby rozumienia tego terminu, ale omawia również poszczególne koncepcje przebaczenia pojawiające się na gruncie psychologii. Jasno odgranicza społeczne, filozoficzne, czy moralne ujęcia przebaczenia od koncepcji psychologicznych: psychodynamicznych, egzystencjalnych czy poznawczych. Na koniec wiąże przebaczenie z funkcjonowaniem w bliskich relacjach, wskazując jednocześnie jak mało było w tym zakresie prowadzonych badań i analiz. Te które przytacza, wyraźnie wskazują, że oprócz zaangażowania, to właśnie przebaczenie (czy, jakbyśmy bardziej tradycyjnym językiem powiedzieli, zdolność do wybaczenia) są najsilniejszymi predyktorami stanowiącymi o jakości związków romantycznych, ale i bliskich. Z czym jednak powiązana jest ta ludzka dyspozycja do przebaczenia? Autorka częściowej odpowiedzi na to pytanie szukać będzie w rozdziale trzecim, w którym przedstawia koncepcję wczesnych nieadaptacyjnych schematów Younga.

Opis tej koncepcji w prezentowanej pracy jest kompletny, łącznie z przedstawieniem najnowszej, dopiero w ostatnich latach preferowanej przez Younga, czteroczynnikowej

typologii schematów. Co prawda Autorka w swoich badaniach oprze się na koncepcji pięcioczynnikowej, ale trzeba pamiętać, że Young zaleca 4-czynnikową koncepcję do pracy psychoterapeutycznej. Tymczasem, gdy chcemy porównywać różne badania ze sobą, to najczęściej ich opiera się na pięciu domenach schematów. Wybór Autorki był więc zarówno zasadny metodologicznie, jak i po prostu rozsądny.

Przegląd literatury związany z problematyką projektowanych badań własnych wyjaśnia powiązania między negatywnymi doświadczeniami dzieciństwa, wczesnymi nieadaptacyjnymi schematami i przebaczeniem, a funkcjonowaniem w związkach intymnych. Wyjaśnia, ale też pokazuje naszą niewiedzę w tym zakresie, czy sprzeczności w wynikach dotychczasowych badań. Co więcej, z przeglądu tego jasno wyniknie model badań własnych. Tę część pracy, poza w mojej opinii zbyt małym nakreśleniem roli złożonego stresu pourazowego jako bezpośredniego następstwa traumy, oceniam bardzo pozytywnie.

Część metodologiczna rozprawy. Składa się z szeregu rozdziałów (paragrafów?), w których krok po kroku Doktorantka przedstawia swój warsztat badawczy. Jest to prezentacja bardzo skrupulatna i sumienna. Tak więc mamy tu przedstawiony nie tylko przedmiot i cel badań własnych, ale i modele badań własnych. Widać tu pogłębioną refleksję metodologiczną Doktorantki i dbałość i przejrzystość budowanych modeli. W pierwszym modelu zaprojektowane zostały analizy porównań międzygrupowych między kobietami z rodzin z problemem alkoholowym oraz kobietami, których rodzice nie byli uzależnieni. Zapewne model ten nie przyniesie jakiejś nowej wiedzy, poza porównaniami nasilenia przebaczenia dyspozycyjnego, gdyż takowe zdaje się, że nie było do tej pory badane we wcześniej wymienionych grupach. Drugi model, model główny, budzi natomiast duże zainteresowanie. W modelu tym weryfikowane mają być związki między przebaczeniem, a funkcjonowaniem w związkach intymnych przy uwzględnieniu mediacyjnej roli doświadczenia traumatycznego. Autorka w tym ostatnim przypadku zmiennej, konsekwentnie posługuje się terminem „poczucie traumy”. Sądzę, że ma to duże znaczenie i spore uzasadnienie. Nie jest to bowiem zmienna typu formative, ale reflective. Miało to duże znaczenie przy analizie uzyskanych wyników, kiedy to nasilenie poczucia traumy u kobiet DDA okazało się niższe niż u nie-DDA.

Hipotezy badawcze przedstawione bardzo skrupulatnie i szczegółowo, przedstawienie zmiennych i ich operacjonalizacja nie budzi zastrzeżeń. Dobór narzędzi badawczych adekwatny do problemów stawianych w pracy i modelu badawczym. Charakterystyka narzędzi rzetelna. Celowy dobór grupy dokonany przez Doktorantkę był sensownym posunięciem, aczkolwiek zawsze budzi to pewne zastrzeżenia, co do mocy wyciąganych wniosków. Podstawowym problemem w celowym doborze osób jest opieranie się na deklaracji badanych,

co do występowania problemów alkoholowych w rodzinie pochodzenia. W badanej grupie dominują osoby z wykształceniem wyższym (64% w grupie DDA i 58% w grupie nie-DDA), co zapewne ma wpływ na wyniki badań, jak i ich uogólnienie. Analizy statystyczne zaprojektowane zostały poprawnie. Mam jednak pewną uwagę. Analizę mediacji przeprowadzono za pomocą metody Preachera i Hayesa (2008) wykorzystując macro PROCESS dla pakietu statystycznego SPSS w wersji 3.3. Od tego czasu Hayes bardzo rozwinął analizę mediacji, ukazała się nowa pozycja monograficzna jego autorstwa, kolejne wydania w 2013 i 2018 roku. Rozbudowany został program PROCESS o nowe możliwości i zastosowania. Myślę, że warto sięgnąć do najnowszych prac Hayes'a.

Podsumowując: część metodologiczna rozprawy sporządzona bardzo skrupulatnie, może być traktowana jako wzorzec dla innych rozpraw.

Część empiryczna rozprawy. Składa się zasadniczo z dwóch rozdziałów i części zawierającej dyskusję, wnioski, ograniczenia badań oraz implikacje praktyczne. Nie jest ona jednak w pełni strukturalnie uporządkowana. Niemniej zawiera wszystkie niezbędne elementy przynależne analizie badań własnych. Pierwszy rozdział (podrozdział?) przedstawia wyniki badań porównawczych w grupie kobiet wychowujących się w rodzinie z problemem alkoholowym (DDA) i bez takiego problemu (nie-DDA) w zakresie przebaczenia dyspozycyjnego, wczesnych nieadaptacyjnych schematów, traumy, zaangażowania interpersonalnego i motywacji rodzicielskich. W drugim rozdziale Doktorantka przedstawia analizy wewnątrzgrupowe w grupie kobiet DDA. Jest to główna część analiz empirycznych pracy. Autorka w analizach zastosowała całą gamę metod statystycznych poczynając od analizy korelacji, poprzez analizę wariancji, analizę regresji, aż po analizę mediacji. Autorka dobrze opanowała warsztat statystyczny i dobrze radzi sobie z interpretacją uzyskanych wyników. Sformułowała wnioski wartościowe, spójne, choć niekiedy niejednoznaczne. To ostatnie jest jednak wartością pracy, bowiem otwiera pole do dalszych dyskusji i badań.

Dyskusja wyników została przeprowadzona przez Doktorantkę w sposób poprawny, ale i oryginalny, ciekawy oraz inspirujący. Ogólnie rzecz biorąc dyskusja jest rzeczowa, skrupulatna i adekwatnie odnosi się do wyników badań. Niewątpliwie twórczym posunięciem jest odniesienie wczesnych nieadaptacyjnych schematów (EMS) do neurotycznych potrzeb w ujęciu Karen Horney, uznając te ostatnie za konstrukty pokrewne schematom. Dzięki temu Autorka mogła się odwołać do bardziej rozbudowanego kontekstu klinicznego i psychoterapeutycznego. Z drugiej strony posunięcie to wyznaczyło drogę dyskusji, która przebiegać będzie silnie w krajobrazie psychodynamicznego spojrzenia na psychopatologię.

Tymczasem wczesne nieadaptacyjne schematy osadzone są zasadniczo w teorii poznawczej. Rozumiem to jako próbę integracji tych ujęć w kontekście wyników badań własnych.

Ukazanie przez Doktorantkę grupy kobiet DDA na tle innych kobiet nie jest niczym nowym. Wielu badaczy przed nią to czyniło. Ale pokazanie owych czterech konstelacji wg EMS, to już niewątpliwie nowatorskie ujęcie. Analizy schematów w grupie badawczej i kontrolnej są wartościowe i inspirujące. Wskazują na zróżnicowaną, ale jednak odrębność kobiet DDA i nie-DDA. Autorka nie tylko udowadnia ich zróżnicowanie, ale również narażenie kobiet DDA na rozwój zaburzeń osobowości. Tu jednak pewna uwaga. Doktorantka interpretując wyniki badań dość szybko przechodzi od zaobserwowanego wzmożonego nasilenia EMS u kobiet DDA do zaburzeń osobowości. Szczególnie skupia się na organizacji osobowości borderline. Moim zdaniem jest to jednak związek nieuzasadniony wynikami badań. Myślę, że warto przyjrzeć się koncepcji złożonego stresu pourazowego (CPTSD) jako pierwotnego następstwa traumy, poprzedzającego ewentualne wystąpienie zaburzenia z pogranicza. Ważną zmienną, której nasilenie i związki były analizowane i dyskutowane w pracy jest przebaczenie. Autorka podsuwa ciekawe interpretacje, próbując wyjaśnić najwyższe nasilenie schematu Samoposwiecenie u kobiet DDA. Próbuje wyjaśnić to zjawisko odwołując się do współzależnienia, mechanizmów obronnych lub do wzrostu empatii w wyniku doznanych traum. Tę ostatnią ścieżkę jednak porzuca, idąc w kierunku przebaczenia fałszywego w ujęciu psychodynamicznym. Skoro jednak w badaniach własnych okazało się, że kobiety DDA są grupą heterogenną, to czy nie można uwzględnić nie tylko mechanizmów obronnych, ale i empatii jako potencjalnego predyktora wyższego poziomu przebaczenia decyzyjnego (rys. 27). Interpretacje wyników i dyskusja są wartościowe i ciekawe, ale wydaje mi się, że zbyt mocno oscylują wokół ujęcia psychodynamicznego, niekiedy pomijając ujęcie poznawcze czy w ogólności kliniczne. W jakimś sensie zaskakujące wyniki uzyskała Autorka w odniesieniu do traumy, która mierzona jest za pomocą testu CTQ Bernsteina. Ogólny poziom traumy okazał się niższy u kobiet DDA niż nie-DDA. Interpretacja tych wyników jest trudna, bowiem są sprzeczne z większością innych badań. Stwierdzam jednak, że Autorka dobrze sobie poradziła z tym dylematem i dała klarowną interpretację takiego wyniku. Użycie przez Autorkę dysertacji terminu „subiektywne poczucie traumy” wskazuje, co w istocie bada ten test i pozwala na właściwą interpretację wyników.

Analiza funkcjonowania w relacjach intymnych badanych kobiet to jeden z najciekawszych wyników osiągniętych w badaniach Doktorantki. W koncepcji złożonego stresu pourazowego to jeden z jego trzech najważniejszych objawów. Ukazanie problemów w funkcjonowaniu w związku intymnym i ich powiązanie zarówno z przebaczeniem

dyspozycyjnym jak i wczesnymi nieadaptacyjnymi schematami uważam za nowatorski i najbardziej wartościowy efekt badań Pani Agaty Borzyszkowskiej. Autorka na podstawie zbadanych związków formułuje implikacje o charakterze pragmatycznym. I choć praca ma głównie charakter teoretyczny, są one ważne dla praktyki pomocowej i psychoterapeutycznej. Badania Doktorantki potwierdzają, że kobiety wychowywane w rodzinach z problemem alkoholowym nie są grupą homogeną, co było już wcześniej wiadomo, ale idzie krok dalej. Wskazuje, że pierwotnym następstwem negatywnych doświadczeń dzieciństwa jest wzrost ryzyka wykształcenia się nieadaptacyjnych schematów oraz wzrost ryzyka wystąpienia problemów w intymnych relacjach w dorosłości. Co więcej, zdaje się, że w mniejszym stopniu dotyczy to motywacji rodzicielskiej. Przebaczenie zaś jest jednym z celów zmiany w relacji z sobą i innymi, zmiany która pozwolić może odzyskać utracone dzieciństwo. I to również ukazała Autorka porównując kobiety DDA korzystające i niekorzystające z terapii.

Część empiryczna pracy napisana jest na bardzo wysokim poziomie. Badania psychometryczne i ich analizy (mimo poczynionych uwag) oceniam bardzo wysoko. Dyskusja poprowadzona została szeroko i wnikliwie. Doktorantka w swojej pracy doktorskiej udowodniła, że posiada wszelkie niezbędne umiejętności do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Na koniec jeszcze kilka słów o cytowanej literaturze. Zajmuje ona 40 stron i obejmuje ponad 400 pozycji. Jest to wyczerpująca i aktualna literatura przeważnie w języku angielskim. Autorka jest odczytana nie tylko w obszarze teoretycznym dotyczącym przedmiotu badań, ale i w literaturze psychoterapeutycznej i pomocowej.

Ocena strony formalnej pracy. Struktura pracy jak i kolejność rozdziałów jest poprawna. Praca została zredagowana w sposób typowy dla rozpraw o charakterze empirycznym. Zastosowane zostały zaawansowane i zróżnicowane testy statystyczne. Weryfikacja hipotez nie budzi zastrzeżeń. Wnioski wyciągnięto w sposób adekwatny i poprawny. Język pracy jest czytelny i komunikatywny.

Podsumowując, z formalnego punktu widzenia praca napisana jest poprawnie. Przedstawione podstawy teoretyczne, plan badań, jego realizacja i podjęta dyskusja wyników wraz z wnioskami nie budzą zastrzeżeń. Co więcej wskazują na wysokie kompetencje naukowe i badawcze Doktorantki. Praca zawiera elementy nowatorskie, pogłębiające wiedzę na temat traum dzieciństwa i ich potencjalnych skutków nie tylko podmiotowych, ale związanych z bliskimi i intymnymi relacjami w dorosłości.

Stwierdzam, że oceniana rozprawa napisana przez Panią mgr Agatę Borzyszkowską spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych

i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017 r., poz. 1789) w zw. z art. 179 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku. Przepisy wprowadzające Ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669).

Jednocześnie ze względu na ponadprzeciętne walory pracy wnioskuję o jej wyróżnienie.

Krzysztof Gąsior

dr hab. Krzysztof Gąsior
specjalista psycholog kliniczny
certyfikowany psychoterapeuta PTP
superwizor psychoterapii uzależnień